

Vallankumouksen vankiloista ja palatseista Tankavaaran kultapuroille

Geologit Herman Stigzelius ja Aimo Mikkola seuraavat Itkosen vaskaamista Tankavaaran Lauttaojalla 1948, kuva Esa Hyyppä GTK

Kullankaivu imee puoleensa erikoisia ihmisiä kuin kärpäspaperi lentäviä ötököitä. Uskomattoman värikäs elämä oli takanaan O.V. Itkosella, kun hän ilmestyi Tankavaaran kultapuroille 1930-luvulla. Eikä värikyys siihen loppunut. Kirjailija, tulkki, kielenkääntäjä, kapakoitsija, liikemies, punapakolainen, välskäri, konsulaatin ja oikeuden sihteerin, kalastaja, metsästäjä, helmenpyytjä, kullankaivaja, kaivosmestari Itkonen vaikutti Tankavaarassa toistakymmentä vuotta. Elämänsä varrella hän ehti kohdata lukuisia historiamme merkkihenkilöitä Urho Kekkosesta Väinö Tanneriin, Kurt Walleniukselta Oskari Tokoihin tai Eero Lampiosta Verner Lehtimäkeen. Siinä sivussa tutuksi tulivat niin Venäjän kuin Suomen vankilat tai valkoisten ja punaisten palatsit. Vanhaa mittakaavaani käyttäen Otto Vilho oli sankari ja veijari, eikä hänestä huijarikaan kaukana ollut.

Pako punaisesta Helsingistä

Kansalaissodan puhjettua 27. tammikuuta 1918 joutui Itkonen toimeettomaksi puutavaraliikkeen työnjohtajan tehtävistä, kun liikkeen parikymmentä työntekijää liittyi punakaartiin. Työväki suositteli Itkosta Kansanvaltuuskunnan vallankumousoikeuden sihteeriksi. Oikeus piti istuntojaan Helsingin Raastuvanoikeuden huoneistossa puheenjohtajanaan ylioppilas V. Rautavaara. Jutut olivat aluksi syytteitä suojeluskuntaan, poliisien ja valkoisten auttamiseen osallistumisia, myöhemmin myös rikosjuttuja. Istunnot lopetettiin huhtikuun 10. päivän aamuna, koska kaupunkia uhkasi saksalaisten ja valkoisten miehitys.

Itkonen pääsi pakenemaan enonsa kanssa venäläisellä risteilijä Pjotr Welikij`llä 11. huhtikuuta, jolloin Helsingissä jo taisteltiin. Laiva suuntasi kulkunsa Kronstadtin ja edelleen Pietariin, jossa Itkonen sai vaihdettua vanhat (ei vallankumousajan) markkansa rupliin. Pietarissa Itkonen keplotteli itselleen ja tovereilleen viiden miehen matkustusluvat ja vapaapiletit Arkangeliin ja sai samalla aseenkantoluvan kiväärille.

Vallankumouksen pyörteissä Muurmannilla

Elintarvikepulan vaivaamassa Argangelissa Itkonen hankki veneen ja pitkänsiiman, jolla sai kampeloita Vienanjoesta. Toukokuun lopulla 1918 vangittiin 12 henkinen suomalainen punakaartilaiden pakolaisten joukko vakoilijoiksi epäiltyinä. Itkonen teki kaikkensa vapauttaakseen suomalaiset. Kansankomissaari Kedrovin määräyksestä hän kokosi 36 suomalaisen joukon, vangitut mukaan lukien, jonka kanssa matkusti laivalla Kantalahteen. Tilanne oli hyvin sekava, sillä liittoutuneiden joukot tulivat laivoilla Arkangeliin.

Knäsössä ja Santamäessä oleskelleet suomalaiset olivat järjestäytyneet ja valinneet 9. kesäkuuta johtajakseen Iivo Ahavan, Aleks. Tuorilan ja Eino Rahjan. Itkosen joukko liittyi tähän ”Pohjoiseen retkikuntaan”, joka oli liittovaltojen alaisuudessa. Joukko sai nimen Suomalainen legioona.

Valta Pohjois-Venäjällä vaihtui punaisesta valkoiseksi. Lenin oli tehnyt sopimuksen Saksan kanssa ja liittoutuneiden joukot olivat valkoisten puolella, vaikka neuvostokomissaarit luulivat heitä aluksi ystäviksi. Tästä oli seurauksena, että liittoutuneiden vihollisia olivat saksalaisten lisäksi myös suomalaiset valkoiset. Suomalaisten sotajoukkoa sai sopimuksen mukaan käyttää vain Suomen valkoisia ja saksalaisia vastaan.

Itkonen matkusti Muurmanskiin maaliskuussa 1919 ja osallistui konsuli Eero Lampion kanssa suomalaisten valkoisten sotavankien vapauttamiseen. Tätä tietä avautui paikka Muurmanskin Suomen konsulaatissa. Samalla Lampio ja Itkonen yrittivät nostattaa heimoaatetta Karjalan liittämiseksi Suomeen.

Itkonen vangittiin neuvostovirkailijajyhdistyksen sekä kommunistiklubin jäsenyystodistuksen perusteella joulukuun 6. päivänä 1919. Emännöitsijä Iro Karjalainen pakeni Suomeen yli 300 km tiettömien erämaataipaleiden halki vieden mukanaan konsulaatin salaisia papereita.

Itkonen vietiin Kuollavuonon rannalla olevaan pahamaineiseen Drovenoin vankilaan. Siellä hän sairastui keripukkiin ja espanjantautiin. Pääministeri Holsti nimitti Itkosen konsulaatin päälliköksi saadakseen hänet näin vapaaksi.

Punaiset valtasivat vankilan ja Itkonen sai johdettavakseen 79 suomalaisen muodostaman suksijoukon. Hän kieltäytyi päällikkyydestä arvaten toimintansa valkoisen Suomen konsulaatissa koituvan ennen pitkään hänen turmiokseen. Suomalaisia yritettiin vangita syyttämällä heitä Walleniuksen Petsamossa olevien joukkojen avustamisesta ja vastavallankumouksellisesta vehkeilystä. Venäläiset satamatyöläiset saivat vaatimuksillaan suomalaiset vapaaksi.

Sotaretki Petsamoon

Suomalaisten suksijoukko oli kasvanut 179 miehen vahvuiseksi. Se kieltäytyi luovuttamasta Itkosta neuvostokomissaarien kynsiin. Neuvostojoukot ryhtyivät 1. maaliskuuta 1920 valmistelemaan hyökkäystä Petsamoon. Suksijoukko lähti Kuolan kautta Petsamoon 17. päivänä ja Itkonen määrättiin välskäriksi.

Viisi vuorokautta myöhemmin joukko saapui Moskovan kylään (Moskue), jossa syntyi pieni tulitaistelu väepeli Teiran johtaman sotilaspartion kanssa. Seuraavana aamuna joukko tuli Yläuostarille Walleniuksen paettua miehineen Salmijärvelle. Sieltä he joutuivat pakenemaan venäläisten hyökätessä Töllevin kylän kautta kahden komppanian voimin.

Walleniuksen johtama retkikunta oli lähtenyt Rovaniemeltä Petsamoon 5. – 7. tammikuuta 1920. Petsamoon saavuttiin 19. helmikuuta. Bolševikkien maihinnousu Trifonaan tapahtui 22. maalikuuta, Salmijärven hyökkäys 1. huhtikuuta ja Suomen puolelle Virtaniemeen joukko palasi 4. huhtikuuta. Tästä alkoi punaisten yhdeksän kuukautta kestänyt valtakausi Petsamossa.

Punaisten vankina ja dramaattinen pako

Muurmannista tuli Petsamoon määräys Itkosen toimittamisesta sinne tutkittavaksi. Mies lukittiin varastoon, josta hänet vartioituna vietiin höyrylaivalla Muurmanskiin pääsiäisen alla.

Itkosta syytettiin yhteydenpidosta Suomen valkoisiin sekä vehkeilystä Petsamon ja Karjalan liittämiseksi Suomeen. Kaupungin vankilasta Itkonen vietiin junalla Kantalahteen ja siellä hänet työnnettiin kylmään tavaravaunuun, jossa oli ennestään 35 valkoista upseeria ja virkamiestä. Vaunussa miehiä pidettiin kolme viikkoa pienillä leipäannoksilla ja mädäntyneistä suolaturskista keitetyllä sopalla ruokkien. Petsamosta Kantalahteen Itkonen joutui paastoamaan neljä vuorokautta ja hän sairastui keripukkiin; ikenistä valui verta ja tummia pilkkuja ilmestyi eri puolille kehoa. Vaunu kuhisi täitä niin, että mihin tahansa astuessa kuului ritinää ”kuin hienonnettua lasia poljettaessa”.

Joukko siirrettiin Vienan Kemin vankilaan 25.4.1920. ”Tsekan erikoisosaston päällikkönä toimi komissaari Rebkov, eräs jatkuvasti täydellisessä kokaiinihumalassa ollut nuorimies, joka mitä raaimmalla tavalla rääkkäsi kaikkia tutkittaviansa”, kuvailee Itkonen vankilaoloja. Itkonen sairastui kesäkuun alussa kovaan kuumeeseen ja punatautiin ja siirrettiin vankilan sairausosastolle. Sairaala oli joen rannalla ja sen edessä virtasi noin 300 metrin levyinen koski, joka puolen kilometrin päässä laski Vienanlahteen.

Itkonen pakeni sairaalasta Lukka-nimisen koivistolaisen kalastajan kanssa. Heihin liittyi vielä kuolemantuomion saanut meriupseeri Onegin. Tämä oli kieltäytynyt tulittamasta poistuvia kenraali Millerin laivoja Arkangelissa. Kapteeni oli ollut Solovetskin luostarissa, jossa bolševikit ryöstelivät hopea- ja kulta-aarteita. Luostari vetosi kaikkiin suurvaltoihin ryöstön ehkäisemiseksi ja Onegin valittiin vetoituksen kuljettajaksi. Hänet oli kuitenkin annettu ilmi. Luostarin johtajan vietiin Kemin vankilaan ja 600 munkkia Puolan sotarintamalle.

Itkonen varasti sairaalan rohdoshuoneesta eetteriä ja morfiinia, jotka hän sekoitti teeveteen. Niitä hän tarjosi vartioilleen ja pakohankkeesta tietämättömille vankitovereilleen, jotka pian nukkuivat sikeästi. Hän oli kaatanut eetteriä myös savukkeiden päälle, mutta ne eivät tehonneetkaan oven ulkopuolisiin vartioihin.

Aamulla 1.7.1920 pakoa suunnitelleet miehet etsivät epätoivoisesti sopivaa hetkeä. Kosken rannalle tuli kalastaja jättäen siihen veneensä. Vartiovaihdon aikana kolme miestä astui rauhallisesti sairaalan ovesta ulos ja syöksyi veneeseen työntäen sen koskeen.

Erämaan halki Suomeen

Miehen riisuivat vanginvaatteensa ja laskettelivat alusvaatteisillaan koskea alas. Pako havaittiin ja heitä alettiin ampua. Miehen soutivat vastarannalle, sieltä juosten metsään ja piiloutuivat suuren kuusen alle.

Keskiyön aikaan lähdettiin liikkeelle ja taivallettiin kolme vuorokautta silmäkantamattomalla suolla järvelle. Siinä tehtiin risuista ja karahkoista lautta, jolla ylittivät yli 20 km pitkän Pielpjärven Voijärvelle, jossa oli runsaasti neuvostojoukkoja.

Karjalaisukko majoitti miehet kahdeksan vuorokauden paon jälkeen navetan ylisille ja ruokki heidät terveiksi. Vaarankylässä pakolaiset kohtasivat kuusi pientä lasta, joiden isä oli viety pakkotyöhön radalle ja äiti oli hukkunut kevätjähin.

Tunguen kylässä kunnanesimies Iivonen lainasi Itkoselle 50 markkaa, jolla miehet saivat venekyydin. Pakomatka päättyi 16.7.1920 Suomen rajalle Kuhmon Kalliojoen rajavartiostoon.

Urho Kekkonen kuulusteltavana

Pakolaiset vietiin Kuhmoon, sieltä Kajaanin kaupungin vankilaan ja edelleen Kuopion lääninvankilaan.

Kajaanissa häntä 23. heinäkuuta kuulusteli Etsivän Keskuspoliisin Kajaanin Alaosaston v.t. päällikkö Urho Kekkonen. Papereiden mukaan Itkonen selvisi ilman tuomiota ja antoi runsaasti tietoja Muurmannin ja Neuvostovenäjän oloista Suomen viranomaisille. Kuulustelupöytäkirjojen liitteenä on useita Itkosen kirjoittamia selvityksiä, joissa hän kertoo myös suomalaisten tekosista rajan takana. Hän kirjoittaa muun muassa näin:

”Yleensä on Venäjä nykyään verrattava äärettömään työsiirtolaan, jossa nälkäistä kansaa terroriseeraa ja kauhulla pitää kurissa kommunistit, joista yli 90 prosenttia on entisiä Tsaarin aikaisia rikoksellisia, jonka tulon huomaamaan Valk. Ven. vankina ollessani, sillä 52 poliittisesta vangista, jotka oli Drovenain sahalla oli paitsi minua ja yhtä ranskalaista ainoastaan yksi komisaria, jolla ei ollut rikoksellista entisyyttä. Helsingissä 24. 7. 1920 Otto Itkonen”.

Itkonen kirjoitti 1920-luvulla kolme kirjaa elämäkokemustensa pohjalta; **Muurmannin suomalainen legioona** Kansanvalta 1927, **Maanpakolaisen muistelmat** WSOY 1928 sekä **Sankareita, sotavankeja ja seikkailijoita** WSOY 1929. Kaksi ensimmäistä ovat melko lailla punaisia ymmärtäviä, mutta viimeisin kertoo pääasiassa valkoisten sankariteoista. On varsin yllättävää ja rohkeatakin, että vuonna 1928 ilmestyneessä kirjassa hän puhuu selkein sanoin valkoisten hirmutöistä.

Jatkosodan seikkailu Virtaniemessä

Valtiollisen poliisin arkistosta löytyy yllättävä jatko Itkosen elämänvaiheille. Hän muutti 26.6.1939 Helsingistä Sodankylään ja 1942 Inarin Virtaniemeen. Siellä hän ryhtyi kalastajaksi ostaen myös muiden Inarijärven kalastajien kalat. Hänen väitettiin maksaneen kalastajille ylihintaa, vaikka hintasäännöstely oli voimassa, ja myyneen kalat hyvät voitolla Saksan armeijalla. Hän kävi myös metsällä rajan pinnassa ja ”kommunisti Itkosen” epäiltiin pitäneen yhteyttä rajan toisella puolella.

Itkonen vaimoineen pakotettiin muuttamaan pois Virtaniemestä ja hän palasi takaisin Sodankylään ja Tankavaaraan. Vaimo oli Valpon kuulustelupöytäkirjojen mukaan Sylvia Elwiira os. Hirvelä, vakoilija

Semmi Hirvelän sisar. Poliisiraporteista löytyy vielä tieto, että Itkonen olisi tuomittu 1938 Savonlinnan raastuvanoikeudessa 2 kk vankeuteen kavalluksesta. Asiaa liittyi riitaan Savonlinnan Kauppaseuran kanssa, jonka ravintolanpitäjänä Itkonen olisi ollut.

Kullankaivajaksi Tankavaaraan

Itkosen elämä ei suinkaan asettunut rauhaan suvanton hänen ilmestyessään kullankaivajaksi Tankavaaraan. Hän lähetti 18.9.1936 nimismiehelle ennakkoilmoituksen valtauksista Lauttaojalle Niilo Hirvasvuopion tuottoisten valtausten ympärille. Kirje seikkaili matkalle ja kirjattiin saapuneeksi vasta 10. lokakuuta. Tätä ennen helsinkiläinen asianajaja Ugglä ehti toimittaa saksalaisen arkkitehti Werner Thieden bulvaanina valtaushakemuksen samasta alueesta. Riita on valmis ja se kärjistyi seuraavana kesänä. Itkonen oli yhteistyössä helsinkiläisen kauppias Erik Mattsonin kanssa, joka aloitti kaivutyöt haetulla alueella. Poliisin oli keskeytettävä huuhdonta Thieden ilmiannosta. Mattson ja Itkonen saivat valtaukset elokuun lopussa 1937.

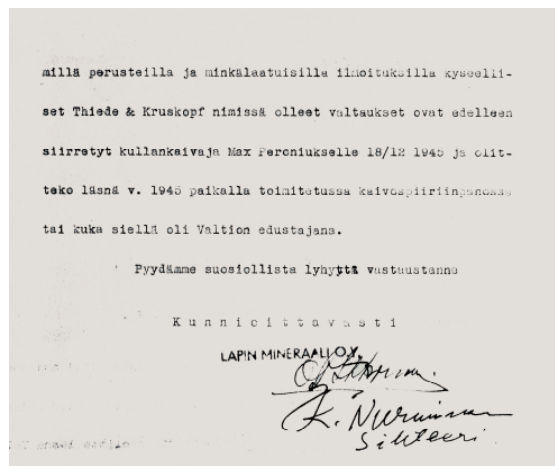
Riita Itkosen ja Thieden välillä jatkui seuraavana kesänä. Thiede löysi lupaavasti kultaa asianajaja Ugglän nimelle myönnettyillä valtauksilla, jotka olivat osittain päällekkäin Mattsonin valtausten kanssa ja tämän pystyttämät rajapyykit olivat tietenkin kadonneet. Riita koski Ruosteojan eli nykyisen Hopioajan aluetta, missä Tankavaaran kultakylä sijaitsee.

Uuden kaivoslakiin ”bulvaanipykälän” nojalla Thiede menetti valtauksensa eikä hänelle myönnetty jatkoaikaa Suomessa oleskeluun. Hänet määrättiin poistumaan maasta seitsemän päivän sisällä elokuussa 1938. Ilmiantojen ja kantelujen takana lienee ollut Itkonen, arvelee silloinen kaivostarkastaja Herman Stigzelius Kultakuume kirjassaan. Stigzeliukselle Itkonen kertoi olevansa kultahistoriasta tutun Gumsen Kallen eli Kaarlo Gumeruksen vävy, venäläisen ruhtinaan puutarhurin poika, sirkustaiteilija, punaupseeri ja Englannin armeijan kapteeni, kalamiesten kalenterin julkaisija jne. Miehet kohtasivat ensi kerran Tankavaarassa elokuussa 1947, jolloin Stigzelius oli juuri nimitetty ministeriön kaivostoimiston päälliköksi.

Kullankaivu Tankavaarassa jatkui sodan aikana. Itkonen sai keväällä 1944 rovaniemeläiset liike- ja virkamiehet rahoittamaan uutta kaivosyritystä ja syntyi Lapin Mineraali Oy. Stigzelius kertoo Thieden palanneen Tankavaaraan Saksan armeijan edustajana toimien paikallisena asiantuntijana linnoitustöissä. Kostoksi hän miinoitti perusteellisesti Itkosen valtausalueet. Saksan armeija vetäytyi Lapin sodan Tankavaaran taistelun jälkeen Suomen joukkojen tieltä pohjoiseen marraskuussa 1944 jättäen jäljelle hävitetyn maan. Ainoastaan Thieden rakentama kämpä oli pystyssä.

Itkonen tuli Tankavaaraan kesällä 1945 jatkamaan kullankaivua Lapin Mineraali Oy:n nimissä. Kaksi vuotta myöhemmin yhtiötä yritettiin myydä, mutta siinä ei onnistuttu ja Itkonen jatkoi kullankaivua omissa nimissään ainakin kesällä 1948 ja 1949. Hän tutki myös Mäkärärovan ja Varpupään malmiesiintymiä rakentaen mutterikämpän, joka Varpupäältä siirrettiin Tankavaaran ensimmäiseksi museorakennukseksi. Malmitutkimuksiin Tankavaaran ympäristössä osallistui myös Otto Itkosen poika Onni.

Tämän jälkeen Otto Vilho Itkonen katoaa noin 60-vuotiaana kultahistoriasta ja lienee asunut loppuelämänsä Rovaniemellä, jossa kuoli vuonna 1972.

Ote Itkosen lähettämästä valituskirjeestä.

Monen veijaritarinan aineksia

Otto Vilhon elämänvaiheista on monenlaisia ristiriitaisiakin tietoja. Muurmannin ja Pohjois-Norjan Suomen konsuli, kirjailija Eero Lampio oli hänen hyvä ystävänsä ja suojelijansa. K. M. Walleniuksen Lampion jälkeenjääneistä käsikirjoituksista muokkaamassa kirjassa ”Yli Lapin rajojen” kerrotaan paljon Itkosen ja Lampion yhteistyöstä. Wallenius haastatteli kirjaa kootessaan 1930-luvun puolivälin jälkeen Itkosta. Tämä ei kerro Walleniukselle osallisuudestaan Petsamon valloitukseen, mutta väittää olleensa Vuoreijassa Lampion metsästyskaverina ja töissä Pohjois-Norjan Suomen konsulaatissa vuodenvaihteessa 1921 ja 1922. Mahdollistahan tämä toki on, sillä Itkonen oli tuolloin vapaa suomalainen.

Lampio hukkuu Patsjoen koskeen kesällä 1931 ja Itkonen kertoo tuolloin viettäneensä unettoman ja levottoman yön Ivalon Majalassa etiäisten riivaamana.

O.V. Itkonen oli hyvin ristiriitainen henkilö. Työntekijät ja työtoverit arvostivat häntä, mutta herrat ja virkamiehet pitivät epäluotettavana ”punikkina”. Paloja Itkosen elämänvaiheista sisältyy Walleniuksen, Tokoin, Pekkolan, Lampion, Stigzeliuksen ja monien muiden kirjoihin. Keskeinen tietolähde tähän juttuun ovat Kansallisarkistossa säilytettävät poliisiraportit.

- **Otto Vilho Itkonen**
- **syntyi 13.1.1889 Kuopiossa**
- **vanhemmat sähkölaitoksen johtaja Otto Itkonen ja Vilhelmiina os. Suomalainen**
  - **kävi oppikoulua muutaman vuoden Helsingissä ja Pietarissa**
    - **punaisten oikeuslaitoksen sihtööri 1918**
    - **Venäjällä ja Muurmannin legioonassa 1919 – 1920**
      - **pakeni Suomeen 1920**
  - **kullankaivajana ja kaivosyrittäjänä Tankavaarassa 1936 – 1949**
- **puhui suomea, ruotsia, venäjää, saksaa, englantia, norjaa, tanskaa, serbiaa ja viroa, välttävästi puolaa ja hollantia, toimi Rovaniemellä muun muassa Rajavartioston tulkkina ja kielenkääntäjänä.**
  - **kuoli Rovaniemellä todennäköisesti vuonna 1972**

Olen kiinnostunut täydentämään tietojani ja valokuviani Otto Vilho Itkosesta. Jos sinulla niitä on, otapa vapaasti yhteyttä. Sähköposti seppojpartanen@gmail.com